

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:02.08.2023 ✓Accepted/Kabul:20.11.2023

DOI:10.30794/pausbed.1336419

Research Article/Araştırma Makalesi

Yıldız, B. ve Akbulut Yıldız, G. (2024). "Sektörel Kalkınma Yardımlarının Üretkenlik Kapasitesi Üzerindeki Etkisi: Düşük Ve Orta Gelirli Ülkeler Üzerine Ampirik Bir Çalışma (2002-2018)", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 60, Denizli, ss. 53-64.

SEKTÖREL KALKINMA YARDIMLARININ ÜRETKENLİK KAPASİTESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: DÜŞÜK VE ORTA GELİRLİ ÜLKELER ÜZERİNE AMPİRİK BİR ÇALIŞMA (2002-2018)

Bariş YILDIZ*, Gizem AKBULUT YILDIZ**

Öz

Son yıllarda pek çok uluslararası kuruluş ve araştırmacı tarafından az gelişmiş ve/veya gelişmekte olan ülkelerin üretkenlik kapasitelerinin nasıl arttırılacağı konusu tartışılmaktadır. Kalkınma yardımları, bu ülkelerin üretkenlik kapasitelerini önemli ölçüde etkileyen faktörlerden biridir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, sektörel kalkınma yardımlarının üretkenlik kapasitesi üzerinde bir etkisi olup olmadığını araştırmaktır. Çalışma 2002-2018 dönemini ve 84 ülkeyi kapsamaktadır. Panel veri yöntemi kullanılarak elde edilen bulgulara göre sosyal altyapı ve hizmet yardımları, üretkenlik kapasitesini istatistiksel olarak anlamlı ve negatif, üretim sektörleri yardımları ise anlamlı ve pozitif etkilemektedir. Ekonomik altyapı ve hizmet yardımları ve çeşitli sektör yardımlarına ilişkin ise istatistiksel olarak anlamlı bir bulgu elde edilememiştir. Modelde kontrol değişkeni olarak kullanılan kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH), işgücüne katılım oranı ve ticari açıklık, üretkenlik kapasitesini istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkilemektedir.

Anahtar kelimeler: *Kalkınma yardımı, Üretkenlik kapasitesi, Panel veri analizi.*

THE IMPACT OF SECTORAL DEVELOPMENT AID ON PRODUCTIVE CAPACITY: AN EMPIRICAL STUDY ON LOW- AND MIDDLE-INCOME COUNTRIES (2002-2018)

Abstract

In recent years, the issue of how to increase the productive capacity of less developed and/or developing countries has been discussed by many international organizations and researchers. Development aid is one of the factors that significantly affects the productive capacity of these countries. The aim of the study is to investigate whether sectoral development aid has an impact on productive capacity. The study covers the period 2002-2018 and 84 countries. According to the findings of the analysis using the panel data analysis, Social Infrastructure and Services Aid has a statistically significant and negative effect on productivity capacity, while Production Sector Aid has a significant but positive effect. No statistically significant findings were found for Economic Infrastructure and Services Aid and Multi-Sector / Cross-Cutting Aid. GDP per capita, labor force participation rate and trade openness, which are used as control variables in the model, have statistically significant and positive effects on productivity capacity.

Keywords: *Development aid, Productive capacity, Panel data analysis.*

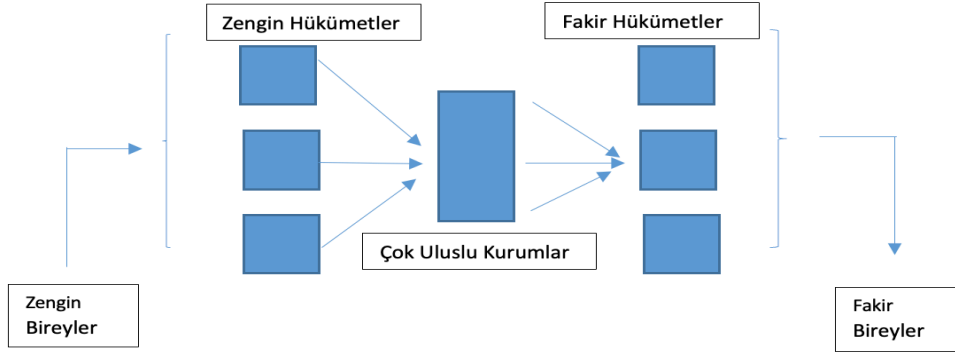
*Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, GÜMÜŞHANE.
e-posta: barisyildiz61@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0001-6186-4038>)

**Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, GÜMÜŞHANE.
e-posta:gizem-akbulut@hotmail.com, (<https://orcid.org/0000-0001-7492-2428>)

1. GİRİŞ

1950'lerde, gelişmekte olan ülkelerde kapsamlı kalkınma programlarının uygulanması için kapasite oluşturmayı amaçlayan bir dizi kalkınma yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Bu dönemde kalkınma kuruluşları, Kurum Geliştirme programları başlatmıştır. Böylece kalkınma yardımı kuruluşlarının yatırım programlarını uygulayacak nitelikteki kamu kurumları kurulması amaçlanmıştır. Bu kuruluşların bir amacı da Marshall Planı'nın Avrupa'da yakaladığı başarıyı, verimli kamu kurumlarının yardımıyla gelişmekte olan ülkelere de elde edilebilmesini sağlamaktır (Kühl, 2009: 554).

Kalkınma yardımlarının çok uluslu kurumların aracılığıyla gelişmiş ülkelere az gelişmiş ve/veya gelişmekte olan ülkelere aktarılma mekanizması Şekil 1'de gösterilmiştir. Burada zengin hükümetler, gelişmiş ülkeleri; fakir hükümetler, az gelişmiş ve/veya gelişmekte olan ülkeleri simgelemektedir. Şekil 1'e göre zengin insanlar tarafından hükümetler desteklenerek, çok uluslu kurumlar aracılığıyla, fakir hükümetlere fon aktarımı sağlanır. Fakir hükümetler ise buradan sağladıkları fonları fakir insanlara ulaştırarak esas amaçlarını yerine getirirler. Ancak şeklin doğrusal bir ilişkiyi önerdiği görülmektedir. Şunu belirtmek gerekir ki, kalkınma yardımları bir taraftan zengin ülkelerin az gelişmiş ve/veya gelişmekte olan ülkelere yaptığı tek yönlü yardımlar olarak görülmesine rağmen, esasında geri beslemeli bir ilişkiyi de ortaya koymaktadır

Şekil 1: Yardım Sisteminin Basit Bir Görünümü

(Kaynak: Kharas, 2007: 4)

Ovaska (2003: 175)' ya göre yapılan herhangi bir yardımın bir kısmı, büyük ölçüde şart koşulan satın alma sözleşmeleri yoluyla sürekli olarak bağışçılara geri akabilir. Yardım aynı zamanda donörlerin (yardım eden ülkeler) kendi vatandaşlarına ait ticari firmalar için gelecekte ayrıcalıklı muamele görme potansiyellerini de artırabilir. Bununla birlikte, yardım alan ülkelere ekonomik büyümeyi artırdığı varsayılırsa, yardımların dünya meselelerine daha fazla istikrar getirebileceği düşünülebilir. Kalkınma yardımı aynı zamanda donörlerin bazı temel değerlerini de geliştirmelerinin bir yolu olarak görülmektedir. Dolayısıyla yukarıdaki şekilde ifade edilen nihai aşamadaki fakir bireylere yapılan yardımların, ardından zengin bireyler de bu yardımlar karşılığında beslendiğini gösterir nitelikte yorumlanması daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır.

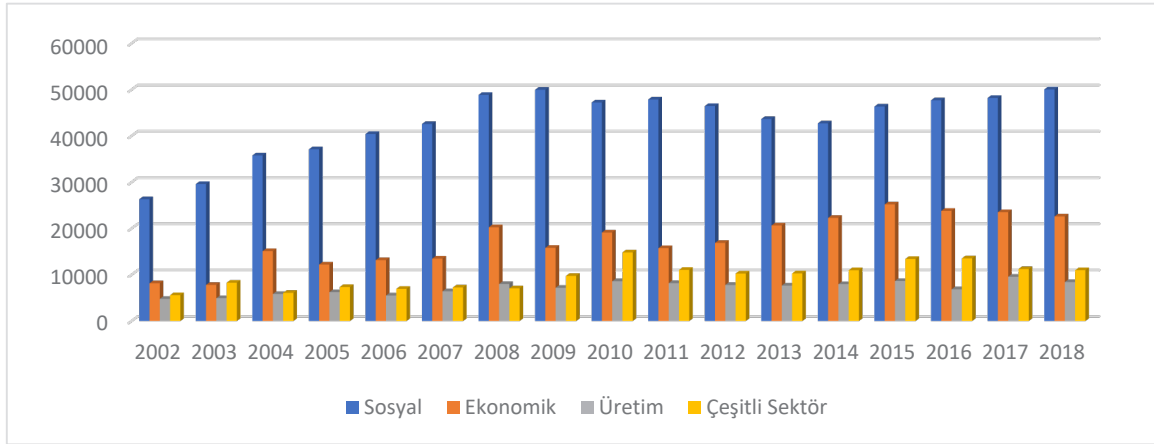
İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler'in (BM) kurulması ve Sovyetler Birliği (SSCB) ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasında Soğuk Savaş'ın başlaması, ülkelerin daha iyi bir yaşam standardı sağlayabilecek bir ekonomiye ulaşmalarına veya «kalkınmalarına» yardımcı olmak amacıyla uluslararası yardım çalışmalarında büyük bir artış tetiklemiştir. Bu kalkınma yardımı ilk olarak savaş sonrası yeniden yapılanma için fona ihtiyaç duyan ülkeleri hedef almış, ancak kısa süre sonra dış yardım projelerinin kapsamı dünyanın büyük bir bölümünü kapsayacak şekilde genişlemiştir. Hem ABD hem de Sovyetler Birliği, kalkınmaya ihtiyacı olduğunu düşündükleri müttefiklerine yardım teklif etmiş ve bu da ülkelerin nasıl «ilerlediğine» dair bir araştırma furçasına neden olmuştur. Gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere parayı, kaynağı ve uzmanlığı yeniden dağıtarak, Soğuk Savaşın her iki tarafı da açıkça yoksul ülkelerin donör ülkenin ideolojisine uygun ekonomiler ve toplumlar inşa etmelerine yardımcı olmayı amaçlamıştır (Woodward, 2023).

Kalkınma Yardımları Komitesi (Development Assistance Committee-DAC)¹ tarafından 1961 yılından beri ülkeler arasındaki kaynak akışı hesaplanmaktadır. DAC, bu kaynak akışı içerisinde Resmi Kalkınma Yardımlarına (Official Development Aid-ODA) özel bir önem vermektedir. ODA, düşük ve orta gelirli ülkelerin ekonomik kalkınmasını ve refahını desteklemek için tasarlanmış bir devlet yardımı olarak tanımlanmaktadır. Sektörel ODA ise iki yanlı ODA taahhütlerinin sektörler göre dağılımını ifade etmektedir². Bu çalışma kapsamında dikkate alınan sektörel ODA ana ve alt sektörlerine ilişkin bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Sektörel ODA Kategorileri

Ana Sektörler	Alt Sektörleri
Sosyal Altyapı ve Hizmetlere Yönelik Yardımlar	Eğitim; Sağlık ve Nüfus; Su Temini, Sıhhiye ve Kanalizasyon; Hükümet ve Sivil Toplumla İlgili Faaliyetler ve Diğerleri
Ekonomik Altyapı ve Hizmet Yardımları	Enerji; Ulaştırma ve Haberleşme; Bankacılık ve Finansal Hizmetler; İşletmecilik ve Diğerleri.
Üretim Sektörleri Yardımları	Tarım, Balıkçılık ve Ormanlık; Sanayi, Madencilik ve İnşaat; Ticaret ve Turizm.
Çeşitli Sektörler	Çevre; toplumsal cinsiyet projeleri; kentsel ve kırsal kalkınma ve Diğer Çeşitli Sektörler.

Tablo 1’de açıklanan ana sektörler ile ilgili toplam kalkınma yardımlarının yıllar itibarıyla değişimi Şekil 1’de yer almaktadır.

Şekil 1: Sektörel Toplam DAC ODA Değişimi, 2002-2018

Şekil 1’de görüldüğü üzere dört ana sektörel yardım içerisinde en yüksek paya sahip olan, sosyal altyapı ve hizmetlere yönelik yardımlardır. Bununla birlikte en az paya sahip olan sektörel yardım ise üretim sektörlerine ait yardımlardır. 2002-2018 dönemindeki değişime bakıldığında, en yüksek değişimin ekonomik altyapı ve hizmetlere ait yardımlarda olduğu görülmektedir. Buna göre 2002 yılından 2018 yılına gelindiğinde yaklaşık %176’lık bir artış meydana gelmiştir. Durberry, vd. (1998) çalışmalarında, istikrarlı bir makroekonomik politika uygulanması şartıyla, kalkınma yardımlarının ülke ekonomilerini pozitif yönde etkileyeceği vurgulanmıştır. Ancak buna karşıt bir görüş Lensink ve White (2001: 48) tarafından ortaya atılmıştır. Onlara göre, bir ülkenin “çok fazla yardım” alabileceği fikri, Laffer Eğrisi³ yaklaşımı ile açıklanabilir. Buna göre, dış yardımlar başlangıçta bir ülkenin toplam faydasını belirli bir noktaya kadar artırır, ardından daha fazla yardım alınması toplam faydayı azaltır. Bu görüşten de hareketle, yardımların bir ülke ekonomisini ne yönde etkilediği konusunda halen daha bir fikir

1 DAC, doğrudan yardım yapan bir kuruluş niteliğinde değildir. Ancak üye ülkelere ilişkin kalkınma verilerini toplayarak analizlerini yapar. Buradan hareketle, gelişmekte olan ülkelere aktarılabilecek olan yardımların hacmini ve etkinliğini koordine etmek üzere, önde gelen iki yanlı yardım donörlerinin yardım politikalarını gözden geçirecekleri, tartışacakları ve nihayetinde uygulayacakları politikaları sunacakları bir platform sağlar.

2 Tanımlara ilişkin detaylı bilgi için bkz. https://www.oecd-ilibrary.org/development/oda-by-sector/indicator/english_a5a1f674-en

3 Laffer Eğrisi ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Laffer, A. B. (2004). The Laffer curve: Past, present, and future. Background, 1765(1), 1-16., <https://iife.edu.vn/wp-content/uploads/2020/04/Laffer-Couper-Last-Present-and-Future-bg1765.pdf>

birliğinin bulunmadığını ifade etmek mümkündür. Elbette kalkınma yardımlarının tek amacı ekonomik büyüme performansını etkilemek değildir. Buna ilaveten yatırım maliyetlerini düşürmek, riskleri azaltmak, rekabeti ve kapasiteyi geliştirmek de kalkınma kuruluşlarının amaçları arasında yer almaktadır (Hynes ve Lammersen, 2017: 11).

Kalkınma yardımlarının en önemli hedefleri arasında ülkelerin üretim kapasitelerini geliştirmeleri öne çıkmaktadır. Buna istinaden, uluslararası kalkınma politikaları tartışmalarında, kalkınmada gelişme kaydedilebilmesi için kilit unsur olarak üretkenlik kapasitesinin artırılması konusu giderek daha fazla vurgulanmaktadır. Nitekim, 2011-2020 döneminde az gelişmiş ülkelere yönelik İstanbul'da gerçekleşen IV. Birleşmiş Milletler Konferansında⁴ üretkenlik kapasitesini geliştirmek sekiz öncelikli alan arasında ilk sırada yer almıştır (UN, 2016: 11).

UNCTAD tarafından üretkenlik kapasitesi kavramı, "bir ülkenin mal ve hizmet üretme kapasitesini belirleyen, büyümesini ve gelişmesini sağlayan üretken kaynaklar, girişimcilik yetenekleri ve üretim bağlantıları" olarak tanımlanmıştır. Buradaki üretken kaynaklar kavramı, farklı türdeki üretken kaynaklar ve sermaye dahil olmak üzere üretim faktörlerini ifade etmektedir. Üretken kaynaklar, finansal ve fiziki sermayeyi içermekle birlikte hem makine ve teçhizatı (genel olarak firma/üretim tesisi düzeyinde faaliyet gösteren) hem de altyapıyı kapsamaktadır. *Girişimcilik yetenekleri*, işletmelerin sahip olduğu beceri, bilgi ve enformasyonu teşmil etmektedir. Girişimcilik kavramı ile hem girişimcilik yetenekleri hem de teknolojik yetenekler ifade edilmektedir. Bununla birlikte, firma/çiftlik düzeyinde bağlantıları kurmak, yatırım ve üretim için de gereken önemli becerileri içermektedir. Üretim bağlantıları ise mal ve hizmetlerin, bilginin, teknolojinin ve enformasyonun üretken birimleri (firma/üretim tesisi) ve beşerî kaynaklar olmak üzere üretken kaynaklar arasındaki akışlardır. Farklı sektörlerde faaliyet gösteren farklı büyüklükteki üretici birimler (mikro, küçük ve orta ölçekli işletmeler ve büyükler) ve mülkiyet yapıları (yerli/yabancı, kamu/özel) arasındaki değiş tokuşları kapsamaktadır (UNDP, 2011; UN, 2016). Freire (2011) tarafından ifade edildiği üzere nitelikli ve sürdürülebilir ekonomik büyümeye yönelik hükümetlerin uygulayacağı ulusal ve uluslararası politikaların, ülkelerin üretkenlik kapasitelerini geliştirmeye yönelik olması gerekmektedir. Çünkü bu politikalar, nihayetinde, daha yüksek bir çıktı düzeyini sağlayacaktır. Ancak birçok gelişmekte olan ülkede ihtiyaçlar giderek artarken temel altyapı hizmetleri halen daha ciddi bir şekilde yetersiz kalmakta ve bu hizmetler nitelsiz olarak yerine getirilmektedir. Bu sorunlar, düşük gelirli ülkelerde daha şiddetli olmasına rağmen, çoğu orta gelirli ülkeler için halen daha sorun olmaya devam etmekte (Briceño-Garmendia, vd., 2004: 2) ancak bu sorunları aşmak için çaba sarf edilmektedir.

İyileştirmeler ise belirli bir zaman almaktadır. Yardım müdahaleleri ile yaşam döngüsündeki iyileşmeler arasındaki gecikme süresi belirsizdir ve bu süreler değişik yardım türleri için de farklıdır. Birçok donör herhangi bir dönemde bir ülkede aktif olarak yer alabilir. Bu durumda elde edilen çıktıların, uzun dönem haricinde, belirli kurumlar tarafından yapılan yardım müdahalelerine atfedilmesini zorlaştırır. Daha da önemlisi, yardımın etkinliği, alıcı hükümet de dahil olmak üzere, yardım projelerinin planlanması ve yürütülmesinde yer alan herkese bağlıdır. Bir yardım projesi başarısız olduğunda, bunun nedeni donörün düşük performansı veya alıcının düşük performansı veya her ikisi de olabilir (Birdsall vd., 2010: 3).

Bu araştırma, yürütülen literatür araştırmasından hareketle bildiğimiz kadarıyla sektörel kalkınma yardımlarının üretkenlik kapasiteleri endeksi üzerindeki etkisini araştıran öncül bir çalışma olmaktadır. Çalışma, mevcut veriler dahilinde ulaşılabilen 2002-2018 dönemini ve 84 ülkeyi kapsamaktadır. Dört farklı sektörel kalkınma yardımı ele alınarak oluşturulan ekonometrik model, panel veri yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir. Çalışmanın sonraki bölümlerinde; konuya ilişkin literatürde yer alan çalışmalar özetlenmiş, veri seti ve ekonometrik model tanımlanmış, metodoloji ve bulgular açıklanmıştır. Çalışma, sonuç bölümü ile tamamlanmıştır.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Kalkınma yardımları üzerine yapılan öncü nitelikteki çalışmalardan biri Alesina ve Dollar (2000) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada kalkınma yardımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi politik uygulamalar çerçevesinde araştırılmıştır. Ekonomik büyüme hızının artması ve dolayısıyla yoksulluğun azaltılmasında politik

⁴ Konferansa ilişkin detaylı bilgi için bkz. UNDP (2011), Programme of Action for the Least Developed Countries for the Decade 2011-2020, Fourth United Nations Conference on the Least Developed Countries, İstanbul, 9-13 May 2011, <https://www.undp.org/tr/turkiye/publications/en-az-gelismis-ulkeler-2011-2020-eylem-planı>

performansın önemi ortaya konulmuştur. Ardından, kalkınma yardımlarının etkililiğinin uygulanan politikaların kalitesine ne ölçüde bağlı olduğuna dayanarak araştıran çalışma Burnside ve Dollar (2000) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmaya göre para, maliye ve ticaret politikalarını doğru uygulayan gelişmekte olan ülkelerde kalkınma yardımları ekonomik büyümeyi pozitif etkilerken zayıf politika uygulayan ülkelerde bu etki daha azdır. Dolayısıyla doğru politikaların uygulanmasının oldukça önemli olduğu vurgulanmıştır. Konuya ilişkin literatürdeki en etkili çalışmalardan birinin Burnside ve Dollar (2000) tarafından yapıldığını öne süren Kraay (2006) çalışmasında da benzer bulgular elde edilmiştir. Bunun ötesinde Kraay (2006), ekonomik büyüme performansının hızlanmasında yardım dışındaki faktörlerin de dikkate alınması gerektiğini öne sürmüştür. Bu çalışmaların ardından çeşitli makroekonomik göstergeler modellere dahil edilerek literatür geliştirilmiştir. Minoiu ve Reddy (2010) çalışmasında kalkınma yardımlarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu bulgusu elde edilmiştir. Çalışmada, yardım-büyüme ilişkisinin standart bir tanımlama yapılmasının yanlış olduğu ve farklı yardım türlerinin büyüme üzerindeki etkisinin de farklı olabileceği ifade edilmiştir. Bu bağlamda çalışma literatüre farklı bir yaklaşım kazandırmıştır.

Literatürde kalkınma yardımları-büyüme ilişkisini araştıran pek çok çalışmasına bulunmasına rağmen son yıllarda sektörel odaklı çalışmalara ağırlık verilmiştir. Sektörel bazda konuyu araştıran çalışmalardan biri Selaya ve Thiele (2010) tarafından yapılmıştır. Çalışmada toplam büyüme, ticarete konu olan sektörel büyüme ve ticarete konu olmayan sektörel büyüme ayrıştırması yapılmıştır. Yardımların, her iki sektörel büyüme üzerinde de pozitif etkisi olduğu bulgusu elde edilmiştir. Jena ve Sethi (2020) tarafından yapılan çalışmada, kalkınma yardımlarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki yarattığı görüşü desteklenmektedir. Ancak Villanthenkodath ve Mushtaq (2021)'e göre yardımların pozitif bir etkiye sahip olduğu hipotezi her zaman geçerli değildir. Dış yardımın etkinliği, genellikle ekonomide nasıl kullanıldığı ile ilişkilidir. Bu nedenle çalışmada, dış yardımın sağlam politika ve ekonomik yönetim ile bağlantılı olması ve genel anlamda ekonomik büyümeyi artırmak için ekonominin çeşitli sektörleriyle bağlantılı olması gerektiği düşüncesi öne sürülmüştür.

Moreira (2005) kısa ve uzun dönem etkileri ele alarak yaptığı çalışmasında, yardımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin, büyüklük olarak, kısa dönemde uzun dönemden daha az olduğunu tespit etmiştir. Dolayısıyla uzun dönemli analizlerin yapılması, etkinin büyüklüğünün ortaya konması açısından daha gerçekçi olabilir. Diğer çalışmalardan farklı olarak Galiani vd. (2017), kalkınma yardımlarının büyüme üzerindeki nedensel etkisini araştırmak için ekonomik büyüme modeline, içsel yardım değişkenini dahil etmişlerdir. Uluslararası Kalkınma Kurulu (International Development Association-IDA) tarafından belirlenen gelir eşliğinin ekonomik büyüme ile ilişkilendirildiği çalışmanın sonucuna göre IDA eşliğini geçtikten sonra kalkınma yardımları azaldıkça, yardım artışlarının büyüme üzerindeki olumlu etkisinden daha yüksek oranda olumsuz bir etki ortaya çıkacaktır. Ancak bu çalışmanın bulguları, kısa dönemli analizlere dayanmaktadır. Uzun dönemli analizlerle sonuçların farklılaşabileceğinin de dikkate alınması gerekliliği durumu ortaya çıkmaktadır.

Daha spesifik olarak dış yardımları sektörel olarak değerlendiren ve makroekonomik göstergelerle ilişkisini inceleyen çalışmalar da mevcuttur. Kalkınma yardımlarını sektörel bazda araştıran bazı çalışmalarda tarım sektörüne odaklanılmıştır. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde büyümenin motoru olarak kabul edilen tarım sektörüne yönelik yardımlar ile ekonomik büyüme arasında doğrudan pozitif ilişki olduğunu kabul eden çalışmalar mevcuttur (Kaya vd., 2012; Ssozi vd., 2019; Aljonaid vd., 2022). Maruta vd. (2020) tarım ile birlikte eğitim ve sağlık sektörüne yönelik yardımları da çalışmalarına dahil ederek ilgili literatüre katkı sunmuşlardır. Bu çalışmada, Güney Amerika'da eğitim, Asya'da sağlık ve Afrika'da ise sağlık sektörüne yönelik dış yardımların daha etkin olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, dış yardımların sektörel ayrışmayla değerlendirilmesi, elde edilen bulguların da farklılaşmasını sağlamaktadır. Ekonomik büyüme ile ilişkili çalışmalardan farklı olarak sektörel dış yardımların gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini araştıran Saidon vd. (2013) çalışmalarında farklı sektörel dış yardımların gelir eşitsizliğini farklı şekilde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Çalışmada ekonomik sektörlere yapılan yardımların gelir eşitsizliğini azalttığı, çünkü bu sektörlerin bir ülkede ekonomik büyüme sağlayan temel sektörler olduğu ifade edilmiştir. Çeşitli sektörlerde yapılan yardımların ise gelir eşitsizliğini arttırdığı tespit edilmiştir. Ulaşılan bulgu bu tür yardımların, genel çevre korumasına ve toplumun üst kesiminin daha çok yararlandığı diğer çeşitli sektörlerde yapılan yardımları içermesi ile açıklanmıştır. Sosyal ve üretim sektörlerine yönelik yardımlara ilişkin istatistiksel olarak anlamlı bir bulgu ise elde edilememiştir.

Liteatürde sektörel kalkınma yardımlarının, çeşitli makroekonomik göstergeler üzerindeki etkilerinin araştırıldığı çalışmalar mevcut iken ülkelerin üretkenlik kapasitesi üzerindeki etkisini araştıran çalışmaların sayısının oldukça kısıtlı olduğu görülmüştür. Kalkınma yardımlarının üretkenlik kapasitesi üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalardan biri Gnangnon (2021) tarafından yapılmıştır. Çalışmada toplam kalkınma yardımları, ticari ve ticari olmayan kalkınma yardımları akışları şeklinde ayrıştırılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre toplam kalkınma yardımları ülkelerin üretkenlik kapasitesini pozitif etkilemektedir. Bununla birlikte, ticari yardım akışlarının üretkenlik kapasitesi üzerindeki pozitif etkisinin büyüklüğü, ticari olmayan yardım akışlarından daha yüksek olduğu görülmüştür. Kalkınma yardımlarının üretkenlik kapasitesi üzerindeki etkisini ampirik olarak araştıran ilk çalışma Gnangnon (2021) tarafından yapılmıştır. Ancak bu çalışmada kalkınma yardımlarının sadece ticari kategoriye göre ayrıştırılıp değerlendirilmesi çalışmanın geliştirilmeye açık yönünü göstermektedir. Bu çalışmada sektörel kalkınma yardımları dört kategoriye (Ekonomik, Sosyal, Üretim ve Çeşitli Sektör Yardımları) göre ele alınarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, dört sektörel kalkınma yardımının üretkenlik kapasitesi üzerindeki etkisini spesifik araştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın literatürdeki bu boşlukları dolduracağı düşünülmektedir.

3. VERİ VE EKONOMETRİK MODEL

Bu çalışma, 2002-2018 dönem aralığında sektörel kalkınma yardımı alan toplam 84 ülkeyi kapsamaktadır. Çalışmada dört ana sektörel ODA olarak i)Sosyal Altyapı ve Hizmet Yardımları, ii)Ekonomik Altyapı ve Hizmet Yardımları, iii) Üretim Sektörleri Yardımları ve iv) Çeşitli Sektör Yardımlarına odaklanılmıştır. Sektörel ODA verileri, DAC ve Kreditor Raporlama Sistemi (Creditor Reporting System-CRS) kapsamında OECD veri tabanından elde edilmiştir.

Modelde bağımlı değişken olarak UNCTAD (2022) tarafından hesaplanan “Üretkenlik Kapasitesi Endeksi (Productive Capacities Index-PCI)” verisi kullanılmıştır. Bu endeks; bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT), yapısal değişim, doğal sermaye, beşerî sermaye, enerji, ulaşım, özel sektör ve kurumlar olmak üzere toplam 8 alt kategorinin geometrik ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. PCI, 0 ile 100 aralığında bir değer almaktadır⁵.

Gnangnon (2021) çalışması referans alınarak geliştirilen model aşağıdaki gibidir:

$$\text{Model 1: } \ln pci_{it} = \beta_0 + \beta_1 \ln aid1_{it} + \beta_2 \ln aid2_{it} + \beta_3 \ln aid3_{it} + \beta_4 \ln aid4_{it} + \beta_5 \ln pcgdp_{it} + \beta_6 \ln lfp_{it} + \beta_7 \ln trade_{it} + \mu_i + \lambda_t + \sigma_{it} \quad (1)$$

Modelde i ve t sırasıyla ülke ve zamanı göstermektedir. β , α , δ ve γ tahmin edilen katsayıları ifade etmektedir. hata terimini göstermektedir. Modelde kontrol değişken olarak ekonomik büyümenin göstergesi kişi başına GSYH, emek faktörünün göstergesi işgücüne katılım oranı ve küreselleşmenin göstergesi olarak ticari açıklık verileri kullanılmıştır. Bu değişkenlerin tamamı World Development Indicators (WDI) veri tabanından elde edilmiştir. İlgili bilgiler Tablo 2 'de yer almaktadır.

Tablo 2: Değişkenlerin Tanımı

Değişkenlerin Adı	Değişkenlerin Tanımı	Elde Edilen Kaynak
Bağımlı Değişken		
pci	Üretkenlik Kapasiteleri Endeksi	UNCTAD
Bağımsız Değişken		
aid1	Sosyal Altyapı ve Hizmetlere Yönelik Yardımlar	OECD/DAC-CRS
aid2	Ekonomik Altyapı ve Hizmet Yardımları	OECD/DAC-CRS
aid3	Üretim Sektörleri Yardımları	OECD/DAC-CRS
aid4	Çeşitli Sektörler	OECD/DAC-CRS
Kontrol Değişkenler		
pcgdp	Kişi Başına GSYH (ABD, \$)	WDI
lfp	İşgücüne Katılım Oranı (%)	WDI
trade	Ticari Açıklık (%GSYH)	WDI

⁵ Teknik olarak “Üretkenlik Kapasitesi Endeksi”nin hesaplanmasına ilişkin detaylı bilgiler için bkz. <https://unctadstat.unctad.org/EN/Pci.html>

Değişkenlerin tanımlayıcı istatistiklerine ilişkin bilgiler Tablo 3'te sunulmuştur. Tablo 'da görüldüğü üzere 2002-2018 dönemine ilişkin gözlem sayısı 1.428'dir. Üretkenlik kapasiteleri endeksi verisi minimum yaklaşık 2.53 iken maksimum 3.68'dir. Kişi başına GSYH verisi minimum yaklaşık 4.73 ve maksimum 10.7902, ticari açıklık minimum yaklaşık 0.26 iken maksimum yaklaşık 6.09'dur. İşgücüne katılım oranı verisinin minimum değeri yaklaşık 3.65 ve maksimum değeri yaklaşık 4.49'dur. Sosyal Altyapı ve Hizmetlere Yönelik Yardımlar verisinin ortalaması 4.811292, Ekonomik Altyapı ve Hizmet Yardımları verisinin ortalaması 3.024592, Üretim Sektörleri Yardımları verisinin ortalaması 2.747023 ve Çeşitli Sektörler verisinin ortalaması ise 2.921812'dir.

Tablo 3: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Inaid1	1.428	4.811292	1.171001	0.4296379	8.41915
Inaid2	1.428	3.024592	2.039909	-4.892852	7.876004
Inaid3	1.428	2.747023	1.480153	-4.664496	6.54723
Inaid4	1.428	2.921812	1.32055	-3.3369	6.824384
Inpci	1.428	3.238887	0.19039	2.531832	3.675249
Inpcgdp	1.428	7.559509	1.069116	4.732395	10.7902
Inlfp	1.428	4.11714	0.1949931	3.654288	4.489198
Intrade	1.428	4.18111	0.5207554	0.258552	6.092712

4. METODOLOJİ VE BULGULAR

Panel veri; bireyler, hane halkı, firmalar, şehirler ve eyaletler gibi gözlenen yatay kesit birimlerini ve zaman boyutunu kapsamaktadır (Eom vd., 2007: 572; Wooldridge, 2009). Panel verinin, yatay kesit ve zaman serisi verisine kıyasla çeşitli avantajları bulunmaktadır. Bu avantajlardan birincisi hem yatay kesit hem de zaman boyutunu kapsadığı için gözlem sayısını arttırmasıdır. İkinci avantajı, serbestlik derecelerini arttırdığı ve açıklayıcı değişkenler arasındaki çoklu doğrusal bağlantı sorununu azalttığı için ekonometrik tahminlerin etkinliğini de arttırmasıdır. Üçüncüsü ise panel veriler, salt yatay kesit veya salt zaman serisi verilerinde basitçe gözlenemeyen etkileri daha iyi tespit edebilir ve ölçülebilir (Hsiao, 2003: 3; Gujarati 2006: 638).

Panel veri modelleri, genellikle klasik model, sabit etkiler modeli ve rassal etkiler modeli olmak üzere sınıflandırılmaktadır. Bu modellerden hangisinin kullanılacağına karar verebilmek amacıyla çeşitli önsel testler uygulanmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2013: 164). Bu önsel testlerden birincisi, klasik modelin geçerli olup olmadığını, diğer bir ifadeyle birim etkilerin varlığını sınamak amacıyla uygulanan F testidir. F testinde, birim etkilerin sifıra eşit olduğunu ifade eden ($H_0: \mu_1=0$) H_0 hipotezi sınanmaktadır. İkinci öncel test, birim etkilerin varlığını araştırmak amacıyla uygulanan Olabilirlik Oranı (LR) testidir. Bu testte birim etkilerin standart hatalarının sifıra eşit olduğu ($H_0: \sigma_{\mu}=0$) temel hipotezi sınanmaktadır. Üçüncü önsel test, zaman etkilerinin varlığını araştırmak amacıyla uygulanan LR testidir. Bu testte klasik modelin uygun olduğu şekilde ifade edilen H_0 ($H_0: \sigma_{\lambda}=0$) hipotezi sınanmaktadır. Bu önsel testler neticesinde birim ve/veya zaman etkilerin olduğu tespit edildiği takdirde bu etkilerin sabit mi yoksa tesadüfi mi olduğuna karar verilmesi gerekmektedir. Bunun için de Hausman (1978) test istatistiği kullanılmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2013: 179). Bu önsel testlere ilişkin sonuçlar Tablo 4'te yer almaktadır. F testi sonucuna göre tüm modellerde H_0 hipotezi reddedilmiştir. Dolayısıyla birim etkilerin var olduğu, klasik modelin uygun olmadığı tespit edilmiştir. LR testi sonucuna göre modelde H_0 hipotezi reddedilmiş olup klasik modelin uygun olmadığı görülmüştür. Diğer bir ifadeyle, birim etkilerin var olduğu tespit edilmiştir. Zaman etkilerinin varlığını sınamak için LR testi uygulandığında ise tüm modellerde zaman etkilerin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sabit etkiler ile tesadüfi etkiler modelleri arasında tercih yapabilmek amacıyla üçüncü aşamada, Hausman (1978) testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuca göre modelde "tesadüfi etkiler modeli geçerlidir" şeklindeki H_0 hipotezi reddedilmiştir. Neticede iki yönlü sabit etkiler modelinin geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4: Uygun Modeli Belirleme Testleri

Testler	Katsayı	Olasılık değeri
F Testi	148.21***	0.000
LR Testi (Birim Etki)	2719.49***	0.000
LR (Zaman Etkisi)	120.57***	0.000
Hausman	150.06***	0.000

Not: ***, istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Panel veri modelleri, önemli avantajları olmasına rağmen hem yatay kesit hem de zaman serisi verisini kapsadığı için çeşitli çıkarım ve tahmin sorunları doğurabilmektedir (Gujarati ve Porter: 2009: 612). Bu modellerde, değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı problemlerinin olmadığı varsayımı yapılmaktadır. Ancak bu varsayımlardan bir ve/veya birden fazlası sağlanmadığı takdirde tahmin edilen katsayıların etkinlik kaybı ve standart hataların yanlış tahmin edilmesi sorunları ortaya çıkmaktadır (Güriş, 2015: 71). Modelde değişen varyans sorunu olup olmadığı Greene (2000) Değiştirilmiş Wald (D. Wald) testi ile araştırılmıştır. D. Wald testinde H_0 hipotezi $H_0: \sigma_1^2 = \sigma^2$ şeklinde tanımlanmıştır. Elde edilen sonuçlarda tüm modellerde H_0 hipotezi reddedilmiştir. Buna göre modelde değişen varyans sorunu bulunmaktadır. Otokorelasyon varlığını sınamak amacıyla Bhargava vd. (1982) tarafından önerilen Durbin Watson testi ile Baltagi ve Wu (1999) tarafından geliştirilen Yerel En İyi Değişmez (LBI) testi uygulanmıştır. Buna göre modelde $H_0: \rho=0$ olarak kurulan H_0 hipotezi reddedilmiştir. Her iki testin sonucunun literatürde kabul edilen 2 eşik sayısından oldukça küçük olduğu görülmüştür. Buna göre modelde otokorelasyon sorunu bulunmaktadır. Yatay kesit bağımlılığı varsayımı ise Pesaran (2004) tarafından geliştirilen test ile sınanmıştır. $T < N$ olduğu durumlarda geçerli olan bu testin sonucuna göre modelde H_0 hipotezi reddedilerek birimler arası korelasyon olduğu tespit edilmiştir (Tablo 5).

Tablo 5: Spesifikasyon Test Sonuçları

Testler	Katsayı	Olasılık değeri
CD Test	43.061***	0.000
D. Wald Test	12935.04***	0.000
Durbin Watson	0.3549	
Baltagi-Wu	0.5339	

Not: ***, istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı varlığında dahi tutarlı, uzlamsal ve dönemsel korelasyonun genel formlarında dirençli standart hatalar üreten Driscoll-Kraay (1998) tahmincisi önerilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2013: 266). Bu bilgi ışığında çalışmada Driscoll-Kraay Standart Hatalar Tahmincisi (DKSE) kullanılarak model tahmin edilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6: Tahmin Sonuçları

Değişkenler	(i)		(ii)		(iii)		(iv)	
	Katsayı	Standart Hatalar	Katsayı	Standart Hatalar	Katsayı	Standart Hatalar	Katsayı	Standart Hatalar
Inaid1	-0.0043*** (0.001)	0.0011	-0.0049*** (0.000)	0.0011	-0.0075*** (0.000)	0.0017	-0.0071*** (0.002)	0.0019
Inaid2			0.0013 (0.132)	0.0008	0.0008 (0.321)	0.0008	0.0009 (0.2779)	0.0008
Inaid3					0.0039*** (0.004)	0.0011	0.0040*** (0.003)	0.0011
Inaid4							-0.0012 (0.188)	0.0009
Inpcgdp	0.0472*** (0.000)	0.0049	0.0463*** (0.000)	0.0047	0.0451*** (0.000)	0.0045	0.0450*** (0.000)	0.0044
Inlfp	0.0376*** (0.006)	0.0117	0.0398*** (0.004)	0.0117	0.0429*** (0.004)	0.0125	0.0434*** (0.003)	0.0121
Intrade	0.0181*** (0.000)	0.0036	0.0170*** (0.000)	0.0035	0.0171*** (0.000)	0.0035	0.0174*** (0.000)	0.0036
Sabit	2.6131*** (0.000)	0.0793	2.6138*** (0.000)	0.0763	2.6126*** (0.000)	0.0757	2.6105*** (0.000)	0.0750
R ²	0.85		0.85		0.85		0.85	
F	7598.50*** (0.000)		7107.94*** (0.000)		4285.87*** (0.000)		5196.67*** (0.000)	

Not: ***, istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Model tahmin sonuçlarına göre sosyal altyapı ve hizmetler yardımı, üretkenlik kapasitesini istatistiksel olarak anlamlı ve negatif etkilemektedir. Buna göre sosyal altyapı ve hizmet yardımlarında %1'lik bir artış üretkenlik kapasitesini %0.07 azaltmaktadır. Esasında bu şaşırtıcı bulgunun açıklaması daha detaylı bir araştırmayı gerektirebilir. Buna paralel bir bulgu Kaya vd. (2012) çalışmasında elde edilmiştir. Bu çalışmada da ifade edildiği üzere, bu kategorideki yardımların neredeyse tamamı ekonomik büyümeyi daha uzun vadede etkileyecek yardımlar olarak değerlendirilebilir ya da bu yardım türünün alıcı ülkelere çoğunlukla belirli bir süre boyunca, özellikle negatif büyüme yaşadıkları dönemde verilmesinden de kaynaklanıyor olabilir. Diğer taraftan bu yardımların, üretkenliği törpülediği ve üretmeden tüketme eğilimini arttırdığı düşünülebilir.

Ekonomik altyapı ve hizmet yardımlarının üretkenlik kapasitesi üzerindeki etkisine dair istatistiksel olarak anlamlı bir bulgu elde edilememiştir. Gondwe ve Mbonigaba (2022)' ya göre az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri altyapı yatırımlarını finanse etmek için yeterli tasarruf düzeyine sahip olmamalarıdır. Dolayısıyla dış yardımlar, bu ülkeler için halen daha kritik bir dış kaynak olmaya devam etmektedir. Ancak bu ülkelerin gelişmiş ülkelere kıyasla yolsuzluk düzeylerinin yüksek olması bölgesel ticaret, entegrasyon ve ekonomik büyüme gibi çeşitli ekonomik hedeflere ulaşmalarında önemli bir engel olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu ülkeler kapsamında yolsuzlukla mücadelede olumlu sonuçlar alındığı takdirde, kurumların vereceği ekonomik altyapı ve hizmet yardımları ülkelerin üretkenlik kapasitesini destekleyebilecektir.

Üretim sektörleri yardımları, üretkenlik kapasitesini istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkilemektedir. Üretim sektörleri yardımı, geleneksel olarak hayatta kalmaya yönelik yapılan yardım modelleriyle çarpıcı bir tezat oluşturmaktadır. Günlük geçim ihtiyaçları için hızla tüketilen küçük ve sürekli bağışlar yerine, üretim yardımları yapmak hem üretken bireylere hem de onların küçük ölçekli işletmelerine nispeten büyük miktarlarda yatırımı arttırarak istihdamı arttırabilir. Bu da toplumda büyük ölçüde gelişmiş bir çarpan etkisi yaratarak işletme kazançları, hanehalkı gelirleri ve hanehalkı tüketimi üzerinde faydalı etkiler yaratabilir (Adeniji ve Nwagba, 2021: 8). Bu bulgu ile esasında yardımların niceliğinden ziyade niteliğinin çok daha önemli olduğu vurgulanabilir. Ülkelerin sürdürülebilir bir ekonomik düzene sahip olabilmeleri açısından sadece temel ihtiyaçlarını karşılayacak yardımlar, kısa vadede çözüm olabilir, ancak uzun vadede ülke ekonomisine katma değeri düşük olabilir.

Çeşitli sektör yardımlarının üretkenlik kapasitesi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu, Saido vd. (2013) tarafından yapılan çalışmanın bulguları ile çelişmektedir. Saido vd. (2013) tarafından yapılan çalışmada çeşitli sektör yardımlarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu, çünkü bu sektöre yapılan yardımların, alıcı ülkelerin kentsel ve kırsal kalkınmasına odaklandığı vurgulanmıştır. Ancak ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisinin olması, çeşitli sektör yardımlarının aynı şekilde bir ülkenin üretkenlik kapasitesini arttıracığı anlamına gelmemektedir. Çünkü Aid Atlas (2021) tarafından yayınlanan rapora göre çeşitli sektör yardımlarına ilişkin düşük kullandırma oranları, projelerin uygulanmasında zorluklar olduğunu veya finansmanın onaylandıktan sonra yeniden yönlendirildiğini gösterebilmektedir. Modeldeki kontrol değişkenler olan kişi başına GSYH, toplam işgücüne katılım oranı ve ticari açıklık oranı değişkenlerinin üretkenlik kapasitesini istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkilediği bulgusu elde edilmiştir.

5.SONUÇ

Bu çalışmada, sektörel yardımların üretkenlik kapasitesi üzerindeki etkisi araştırılmıştır. 2002-2018 dönemi ve 84 ülkeyi kapsayan çalışmanın analizinde Driscoll-Kraay Standart Hatalar tahmincisi kullanılmıştır. Toplam sektörel yardımlar, sosyal, ekonomik, üretim ve çeşitli sektörler olmak üzere dört alt başlıkta incelenmiştir. Analiz sonucunda sosyal altyapı yardımlarının üretkenlik kapasitesini istatistiksel olarak anlamlı ve negatif etkilediği tespit edilmiştir. Bunun aksine, üretim sektörleri yardımlarının üretkenlik kapasitesini istatistiksel olarak anlamlı ve fakat pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Ekonomik altyapı ve çeşitli sektör yardımlarının üretkenlik kapasitesi üzerinde bir etkisi olduğuna ilişkin istatistiksel olarak anlamlı bir bulgu elde edilememiştir. Bununla birlikte modelde kontrol değişken olarak kullanılan kişi başına GSYH, işgücüne katılım oranı ve ticari açıklık değişkenlerinin üretkenlik kapasitesi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkisi olduğu görülmüştür.

Bu çalışmanın sonucu ile iki önemli çıkarım elde edilmiştir. Bunlardan birincisi, ampirik analiz sonucu elde edilen bulgular ile kalkınma yardımlarının niceliğinden ziyade niteliğinin daha önemli olduğu ortaya konulmuştur. İkincisi, ülkelerin mevcut ihtiyaçları doğru bir şekilde tespit edildikten sonra kalkınma yardımlarının yapılması ve takibinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Çünkü çalışmada ele alınan dört farklı sektörel kalkınma yardımının ülkelerin üretkenlik kapasitesini aynı şekilde etkilemediği görülmüştür. Çünkü, Pettersson (2007) çalışmasında da belirtildiği üzere belirli sektörleri hedefleyen kalkınma yardımları amacı doğrultusunda kullanılmazsa bu yardımların -faydası resmi olarak test edilmemiş olsa da- tazmininin mümkün olması düşünülebilir. Sonuç olarak, sektörel kalkınma yardımları kısa vadede pek çok az gelişmiş ve/veya gelişmekte olan ülkeyi daha üretken hale getirmek için faydalı olabilmektedir. Ancak uzun vadede bu ülkelerin kendi kendine yetebilmeleri için kendilerine uygun yerel politikaları tespit etmeleri ve bunlara daha fazla ağırlık vermeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Adeniji, T. ve Nwagba, U. (2021). "New Thinking to Beat Poverty", *Innovating to Overcome Poverty in Africa Through Enterprise, Aid for Productivity, Growth Platform*. <https://aidforproductivity.org/wp-content/uploads/2022/01/aid-for-productivity-digital-file-v7.pdf> (10.09.2022)
- Aid Atlas (2021). *All Donors to All Recipients for Other Multi-Sector / Cross-Cutting during 2002–2020*, Atlas of Development Finance, <https://aid-atlas.org/a27f20a3-d5b7-459b-bba7-9e89733b6eb5> (10.09.2022)
- Alesina, A. ve Weder, B. (1999). Do corrupt governments receive less foreign aid?. *American economic review*, 92(4), 1126-1137.
- Alesina, A., & Dollar, D. (2000). Who gives foreign aid to whom and why?. *Journal of economic growth*, 5, 33-63.
- Aljonaid, N. A. A., Qin, F. ve Zhang, Z. (2022). "The Heterogeneous Impact of Sectoral Foreign Aid Inflows on Sectoral Growth: SUR Evidence from Selected Sub-Saharan African and MENA Countries", *Journal of Risk and Financial Management*, 15(3), 107.
- Baltagi, B. H. ve Wu, P. X. (1999). "Unequally Spaced Panel Data Regressions with AR (1) Disturbances", *Econometric theory*, 15(6), 814-823.
- Bhargava, A., Franzini, L. ve Narendranathan, W., (1982), "Serial Correlation and the Fixed Effects Model", *The Review of Economic Studies*, 49(4), pp.533-549

- Birdsall, N., Kharas, H. J., Mahgoub, A. ve Perakis, R. (2010). *Quality of Official Development Assistance Assessment*. Washington, DC: Center for Global Development.
- Briceño-Garmendia, C., Estache, A. ve Shafik, N. (2004). *Infrastructure Services in Developing Countries: Access, Quality, Costs, and Policy Reform* (Vol. 3468), World Bank Publications.
- Burnside, C. ve Dollar, D. (2000). Aid, policies, and growth. *American economic review*, 90(4), 847-868.
- Driscoll, J. C. ve Kraay, A. C. (1998). "Consistent Covariance Matrix Estimation with Spatially Dependent Panel Data", *Review of economics and statistics*, 80(4), 549-560.
- Durbarry, R., Gemmell, N. ve Greenaway, D. (1998). *New Evidence on The Impact of Foreign Aid on Economic Growth* (No. 98/8), CREDIT Research paper.
- Eom, T.H., Lee, S.H. ve Xu, H. (2008). Introduction to Panel Data Analysis: Concepts and Practices. In Miller, G.J. & Yang, K. (Eds.), *Handbook of Research Methods in Public Administration* (pp. 571- 587). Middletown, Pennsylvania: CRC Press
- Freire, C. (2011). *Productive Capacities in Asia and The Pacific*, Working Papers Macroeconomic Policy and Development Division (MPDD).
- Galiani, S., Knack, S., Xu, L. C. ve Zou, B. (2017). "The Effect of Aid on Growth: Evidence from a Quasi-Experiment", *Journal of Economic Growth*, 22, 1-33.
- Gnangnon, S. K. (2021). "Productive Capacities, Economic Growth and Economic Growth Volatility in Developing Countries: Does Structural Economic Vulnerability Matter?", *Journal of International Commerce, Economics and Policy*, 2550001.
- Gondwe, G. ve Mbonigaba, J. (2022). "Foreign Aid and Economic Infrastructure in the Common Market for East and Southern Africa (COMESA)", *Journal of the Knowledge Economy*, 1-26.
- Greene, W. (2000) *Econometric Analysis*, Upper Saddle River, New Jersey: Prentice-Hall.
- Gujarati, D. (2003), *Basic Econometric*, Fourth Edition, McGraw Hill, USA.
- Gujarati, D. ve Porter, (2009). *Basic Econometric*, fifth Edition, McGraw Hill, USA.
- Güriş, S. (2015). Panel veri ve Panel Veri Modelleri, *Stata ile Panel Veri Modelleri* (Ed. Selahattin Güriş), Der Kitabevi, 2015.
- Hsiao, C. (2003). Analysis of panel data second edition. *Econometric society monographs*, Cambridge University Press.
- Hynes, W. ve Lammersen, F. (2017). *Facilitate Trade for Development: Aid for Trade*, Asian Development Bank Institute. <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/229981/adbi-wp670.pdf>
- Jena, N. R. ve Sethi, N. (2020). "Foreign Aid and Economic Growth in Sub-Saharan Africa", *African Journal of Economic and Management Studies*, 11(1), 147-168.
- Kaya, O., Kaya, I. ve Gunter, L. (2012). "Development Aid to Agriculture and Economic Growth", *Review of Development Economics*, 16(2), 230-242.
- Kharas, H. (2007). Trends and Issues in Development Aid, *Wolfensohn Center for development working paper*, (1).
- Kraay, A. (2006). Aid, growth, and poverty. *The Macroeconomic Management of Foreign Aid: Opportunities and Pitfalls*, International Monetary Fund, 61-84.
- Kühl, S. (2009). "Capacity Development As The Model for Development Aid Organizations", *Development and Change*, 40(3), 551-577.
- Lensink, R. ve White, H. (2001). "Are There Negative Returns to Aid?", *Journal of Development Studies*, 37(6), 42-65.
- Maruta, A. A., Banerjee, R., ve Cavoli, T. (2020). "Foreign Aid, Institutional Quality and Economic Growth: Evidence from The Developing World", *Economic Modelling*, 89, 444-463.
- Minoiu, C. ve Reddy, S. G. (2010). "Development Aid and Economic Growth: A Positive Long-Run Relation", *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 50(1), 27-39.

- Moreira, S. B. (2005). "Evaluating The Impact of Foreign Aid on Economic Growth: A Cross-Country Study", *Journal of Economic Development*, 30(2), 25-48.
- OECD (2023). *ODA by sector (indicator)*, <https://doi.org/10.1787/a5a1f674-en> (accessed on 11 Ocak 2023).
- Ovaska, T. (2003). *The Failure of Development Aid*, Cato J., 23, 175.
- Pesaran, M. H. (2004). *General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels*, IZA Discussion Papers 1240, Institute of Labor Economics (IZA).
- Petterson, J. (2007). "Foreign Sectoral Aid Fungibility, Growth and Poverty Reduction", *Journal of International Development: The Journal of the Development Studies Association*, 19(8), 1074-1098.
- Saidon, R., Yusop, Z., Ismail, N. W. ve Hook, L. S. (2013). "Sectoral Foreign Aid and Income İnequality", *International Journal of Economics and Finance*, 5(9), 117-122.
- Selaya, P. ve Thiele, R. (2010). "Aid and Sectoral Growth: Evidence from Panel Data", *The Journal of Development Studies*, 46(10), 1749-1766.
- Ssozi, J., Asongu, S. ve Amavilah, V. H. (2019). "The Effectiveness of Development Aid for Agriculture in Sub-Saharan Africa", *Journal of Economic Studies*, 46(2), 284-305.
- UNDP (2011). "Programme of Action for the Least Developed Countries for the Decade 2011-2020", *Fourth United Nations Conference on the Least Developed Countries*, İstanbul, 9-13 May 2011. <https://www.undp.org/tr/turkiye/publications/en-az-gelismis-ulkeler-2011-2020-eylem-planı> (18.05.2023).
- UN (2016). *Committee for Development Policy, Report on the eighteenth session (14-18 March 2016)*, Economic and Social Council Official Records, 2016 Supplement No. 13 <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/096/70/PDF/N1609670.pdf?OpenElement> (18.05.2023).
- UNCTAD (2022), <https://unctadstat.unctad.org/EN/Pci.html>, (18.05.2023).
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2013). *Panel Veri Ekonometrisi, Stata Uygulamalı*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Villanthenkodath, M. A. ve Mushtaq, U. (2021). "Modelling The Nexus Between Foreign Aid and Economic Growth: A Case Of Afghanistan and Egypt", *Studies of Applied Economics*, 39(2).
- Wooldridge, J.M. (2009). *Econometrics: Panel Data Methods*. In: Meyers, R. (eds) *Encyclopedia of Complexity and Systems Science*. Springer, New York, NY. https://doi.org/10.1007/978-0-387-30440-3_167
- Woodward, R. (2023). *Development Assistance Committee*, *Encyclopedia Britannica*, 20 Mar. 2023, <https://www.britannica.com/topic/Development-Assistance-Committee> . (28.06.2023).
- World Bank (2023). *World Development Indicators*, (18.05.2023)

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).